

DÜŞÜNÜR MUHAMMED GELDIYEV (1889-1931)'İN TÜRKMEN DİLİ MÜCADELESİ*

*Tahir AŞİROV***

Özet

XX. yüzyılın başı Türkmenistan'da değişik kültürel sorunların yaşandığı ve tartışıldığı bir dönemdir. Bu dönemde üzerinde tartışılan meselelerden biri de dil konusu olmuştur. Söz konusu dönemde yayımlanan eserlerdeki tartışmalar, Türkmen kültürünün en önemli ve başlıca sorunlarından biri olan dil mevzuu üzere kaleme alınan yazıların ve yayınların içinde dikkat çeken düşünceler, görüşler ve öneriler şeklinde ortaya çıkmaktadır. O dönemde Türkmen dili üzerinde yapılmış olan araştırmalar, değişik yerlerde yayımlanmış yazılar bu hususta bilgi edinme imkânı vermektedir. Genellikle bu dönem yazıları başlığı altında "Tartışma usulüyle" diye bir ibare not olarak düşülmüştür. Bu ise, konunun değişik görüşler ile tartışmaya açılması anlamına gelmektedir. Bu süreçte dönemin düşünürleri tarafından mezkûr konular hararetle değişik boyutlarda tartışılmıştır. Bu bağlamda Türkmen düşünürü Muhammed Geldiyev (1889-1931)'in yapıtları ve dönemin tartışma konularına cevap vermek üzere kaleme aldığı yazıları ayrı bir önem arz etmektedir. Ayrıca düşünürün Türkmen dili ile ilgili yazıları dönemin düşünce yapısının anlaşılmasında ehemmiyete sahiptir. Ancak bu yazıda düşünürün "Türkmen dilini yaşatmak, onu ilerletmek, genişletmek, gerçek devlet dili seviyesine çıkarmak" diye ifadelerinin yer aldığı "Tüm Okullarımızda mı veya Sadece Orta Mekteplerimizde mi? Hangi Lisan ile Okutmak Konusu" adlıyla 1926 senesinde yayınladığı makalesi bağlamındaki görüşleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Dili, Geldiyev, Okul, Tartışma, Mücadele

SCHOLAR MUHAMMED GELDIYEV (1889-1931) BATTLE FOR TURKMEN LANGUAGE

Abstract

The beginning of 20th century in Turkmenistan was different culture and conflict time period. At this time the main conflict was about language. At the time of conflicts written stories, turkmen culture and first its conflict was about the language stories and the main thought, idea and advice behind those type of stories. At that time it was possible to research, and get information from many written sources. Mainly stories in this time period can be said "With the help of conflict". At those times scholars suggested many topics and they were debated in many different ways. With these in mind performance and stories of answers to those conflicts Turkmen scholar Muhammed Geldiyev (1889-1931) took an important part. Especially scholar's stories about turkmen language gave a lot of contribution to that time periods reflection. However in this article we tried to write about in scholar's point of view "Turkmen languages life, its development, to widen, to it make national language" "In all our education or simply in secondary schools? About which language to be taught with" of article in 1926.

Key Words: Turkmen Language, Geldiyev, School, Discussion, Struggle

* Bu çalışma 01 - 03 Haziran 2016 tarihlerinde düzenlenen 5. Dünya Türk Forumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, el-mek: tahirashirov@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9684-0834>

Giriş

Türk dünyası, genel anlamda Türk boylarının coğrafi olarak düşünce ve kültürel birikiminin yaşandığı topraklar olarak ifade edilmektedir. Buna rağmen günümüzde geniş bir coğrafya alanını kapsayan Türk dünyasında yaşayan Türk asıllı halkların aynı düzlemde düşündüğünü söylemek pek olanaklı değildir. Ancak Türk dünyasının birbirlerini doğru anlaması ise, tabiatı gereği normal, daha da önemlisi gereklidir. Bu gün ne durumda olduğuna bakıldığında, aynı soydan gelen ve aynı dili konuşan Türk boylarının, değişik paradigmanda bulunduğunu gözlemleme olanağı vardır. Türk dünyasının bir birini /dilde/ anlayamayacak, /değerde, düşüncede/ anlayamayacak bir duruma gelmesinin ise, tarihi bir süreç içinde gerçekleşmiş olduğu görülebilir. Nitekim Türk – İslam dünyasının ilmi ve kültürel açıdan gerilemeye, kötürümleşmeye, durağanlaşmaya gibi kelimeler ile ifade edilen duruma girmiş olduğu dönemden itibaren kaybetmeye başladığı ise bir gerçektir. Bu gerileme sürecinde, dilsel/şivesel farklılıkların ayrıştırıcı belirgin nedenlerden biri olarak /kullanıldığı/ da görülebilir. Buna rağmen gerileme sonucunda, Türk dünyasının birleştirici unsurlarının zayıflaması neticesinde, bu toprakların değişik yerlerinde ve ayrı ayrı zamanlarda ihya çalışmalarının olduğu bilinmektedir. İhya döneminin en önemli savlarında biri de Türk dili konusu olmuştur. Buna Türk dünyasının birlik olması üzerine çalışan “Büyük Türk oğlu” İsmail Gaspıralı’nın “Dilde, fikirde, işte birlik” sloganı altında kötürümleşen geleneği ihya etmeye çalışmasını hatırlamak yeterlidir. Eğer bu gerileme sürecindeki ayrıştırıcı nedenlerin iyi bir şekilde tespit edilmesi ve sebeplerinin tarihi süreç içinde irdelenmesi, Türk dünyasında söylem birliği oluşturulmasına katkı sağlayacağı ifade edilebilir.

Türk boylarının yaşadığı toprakların bazılarının emperyalist güçlerin sömürü altına girmesi sonucunda, genel bir Türk dünyası yerine kabile, şiveye ve vb. niteliklere göre yapay topluluklar, sınırlar, yönetimler oluşturulması neticesiyle Türk soylu halklar arasında uzaklaşma olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bunun bariz örneklerinden biri de yönetimler altında gerçeklemiştir. Örneğin Rusya İmparatorluğu döneminde Zakaspi (Hazar ötesi) olarak bilinen yönetimin Mangışlak ili Türkmenlere (Aşkabat’a) ait bir bölge idi. Komünizm veya dönemin ifadesiyle inkılaptan sonra ise, Kazakların (Astana’nın) bir ili olarak kabul edilmiştir (Obraz Zakaspiskoy Oblasti 1886 – 1914). Ancak şunu unutmamalıyız ki, halk aynı halk, bölge aynı bölge, sadece değişen bağımlı olduğu başkentlerdir. Bu tür örnekleri Sovyetler Birliği döneminde çokça fazla görmek imkânımız vardır. Ancak bunun Türk dünyasının üzerinde yapılan genel ayrıştırmanın görünür bir başlangıcı olduğu ifade edilebilir.

İkincisi adım ise, Türk – İslam kültürel geleneğinden, tarih bilincinden, düşüncesinden soyutlanmasıdır. Gerçekten milletler için tarih bilinci önemli bir olgudur. Çünkü bilinç halkların zihninin derinden şekillendirmiş olan kültürel ve tarihsel süreklilikte bulunmaktadır. Bu bakımdan Türk boylarının, genel olarak tarih boyunca aynı kaderi paylaşmış olduğu görülebilir. Ancak tarihi süreç içinde bu bilincin zayıflamış/zayıflatılmış olduğu görülebilir. Bunun bariz örneği Türkmenistan’ın ilk Cumhurbaşkanı’nın “Ruhnama” adlı eserinde açıkça görebilir: Selçuklu Türkmen Devleti, Anadolu Türkmen (Karamanoğullar, Aydınogulları, Dülkadroğullar...) Beylikler, Osmanlı Türkmen Devleti. Bu eserde, Osmanlı Türkmen Sultanlarının kronolojisi çok daha anlamlıdır. Nitekim Ertuğrul oğlu Osman ile başlayan sultanlık silsilesinin sonuncusu Sultan II. Abdulhamid’dir (Türkmenbaşı, 2001).

Üçüncü adım ise, Türk dünyasının ortak kullandığı dilin şivelere göre ayrılmasıdır. Çünkü bu Türk dünyasının birleştirici güçlerinden en önemlilerinden biriydi. Nitekim Şeyh Süleyman Efendi Buhari’nin 1882 yılında İstanbul’da “Lügati Çağatay ve Türki-i Osmani” adıyla yayınladığı eserinde, Türk kelimesinin daha iyi anlaşılması için Büyük Türkmen şairi Mahtumkulu’nun şiirlerine müracaat etmesi gösterilebilir (Aşirov - Muhammedov, 2014: 226-232.). Ancak dönemin yönetimi tarafından her ağıza göre gramer kurallarının belirlenmesi ile sonuç alınmıştır. Türk aydını Zeki Velidi Togan, “Lenin’e Yazdığım Mektup” adlı yazısında bu konuyu şöyle açıklamaktadır: “... Ruslar Latin alfabesi kabul olunca dahi sonunda yerini Kyril’a terk edeceğini, sayısı kırka çıkan Türk lehçelerinden her biri için ayrı alfabe yapılacağını

söylemişler... Artık anlaşılmaktadır ki siz Velikorus arkadaşlar hangi bir milletin dili ve imlası ile uğraşmaya başladınız mı tam Rus oluncaya kadar o milletin yakasının bırakmayacaksınız” (Togan, 2012: 394).

Bundan sonraki adım ise, elbette konuştuğu dilin (ana dilinin) bazı nedenlerden dolayı değiştirilmeye muhtaç olduğu savının öne sürülmesidir. Tartışma dar anlamında Rusçanın tercihi ise, Velidi Togan'ın belirttiği gibi bu sürecin ancak bir sonucudur. İşte buna karşı Muhammed Geldiyev'in gerçekleştirmiş olduğu mücadelesini açıklamaya çalışacağız.

A. Muhammed Geldiyev

XX. yüzyılda Türkmenistan'da değişik kültürel sorunların yaşandığı ve tartışıldığı döneme rastlamaktadır. Nitekim bu dönemden itibaren üzerinde tartışılan meselelerden biri de dil ve edebiyat konusudur. Söz konusu dönemde yayımlanan eserlerdeki tartışmalar, Türkmen kültürünün en önemli ve başlıca sorunlarından biri olan dil ve edebiyat mevzuu üzere kaleme alınan yazıların ve yayınların içinde dikkat çeken düşünceler, görüşler ve öneriler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar o dönemde Türkmen dili üzerinde yapılmış olan araştırmalardan, değişik yerlerde yayımlanmış yazılardan bu hususta bilgi edinme imkânı vermektedir. Genellikle bu dönemdeki yazıların başlığı altında “Tartışma usulüyle” diye bir ibare not olarak düşülmüştür. Bu ise, konunun değişik görüşler ile tartışmaya açılması anlamına gelmektedir. Nitekim bu süreçte dönemin düşünürleri (Gelenekçiler, Ceditçiler, Milli Burjuva ve Milli/Komünist yazarları) tarafından mezkûr konulardan hararetle değişik boyutlarda tartışılmıştır. Bu bağlamda Türkmen düşünürü Muhammed Geldiyev (1889-1931)'in yapıtları ve tartışma konularına vermiş olduğu cevapları ayrı bir önem arz etmektedir.

Geldiyev 1889 yılında Türkmenistan'ın Hazar kenarı olan Çeleken şehrinde doğmuştur. İlk olarak kendi beldesinde dönemin şartlarına bağlılıkta geleneksel medresede okumuştur. Türkistan Türklerinin, özellikle de Türkmenlerin yükseköğretim ve ilim merkezlerinden biri olarak bilinen Buhara medreselerinde okumuştur. Sonra Başkurdistan'ın Ufa şehrindeki meşhur Galiya medresesinde okumuştur. 1917-1921 yılları arasında Tatar ve Başkurt okullarında öğretmenlik yapmıştır. Sonra Aşkabat'a dönmüş, parti okulunda ve pedagoji kolejinde (pedtehnikum) öğretmen olarak çalışmıştır. Geldiyev ilk olarak 1921 yılında Aşkabat'ta, sonra Nisan 1922 yılında Taşkent şehrinin Türkistan ASSR Maarif Halk komiserliğinin astındaki Devlet Âlimler Birliğinin yanında oluşturulan Türkmen Bilim Komisyonunun üyeliğine seçilmiştir. 1924 senesinde Türkmenistan SSR'nin oluşturulması ile Devlet Âlimler Birliği (GUS) TSSR Maarif Halk Komiserliğinin altında hem açılmıştır. Geldiyev o birliğin aktif üyelerinden biri olmuştur. O 1928 yılından başlayarak vefatına - 1931 yılına başına kadar Türkmen Medeniyet Enstitüsünde (Türkmen-Kült) çalışmıştır. Geldiyev'in vefatı üzere yönetimin büyük bir kayıp olarak ifade etmesine rağmen, ölümü hakkındaki bazı şüpheleri izal edememiştir (Geldiyev, 1931; Taçmıradov, 1974: 56-64.).

Düşünürün Türkmen dili ve edebiyatıyla ilgili yazıları dönemin düşünce yapısının anlaşılmasında önemli olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Nitekim burada “Türk dilinde ilerleyen Türk kavimlerinin birbirinin edebiyatlarından faydalanmak, her şivede paralel olanlarının kendi aralarında edebiyatlarını bir nice yıllar içinde birleştirip, bilinç – bilim yolunda güç biriktirip, ilerlemek” gerekli olduğunu savunan ve “Pantürkist” itham edileceğini ifade eden dil bilimci Geldiyev'in “Ana Dili”, “Çiftçi Alfabeti”, “Türkmen Dilinin Grammatikası”, “Makal ve Matallar Yığındısı” gibi önemli yapıtlarını zikretmek mümkündür.

Ayrıca Geldiyev'in çalışmaları ve düşünceleri o dönemi öyle önemli bir ölçüde etkilemiştir ki, Rus ve Sovyet dilbilimci, akademisyen ve oryantalist Yevgeniy Polivanov “Революционный Восток” (Devrimci Doğu) dergisinde “Революция и литературные языки Союза ССР” (“Devrim ve SSCB'nin yazı dilleri”) adıyla 1927 senesinde Moskova'da yayınladığı makalede, “Гельдиевской туркменской азбукой” (Geldiyev'in Türkmen alfabesi” diye bahsetmektedir. Bu makalede Türk boylarının Rus dilini nasıl geçilmesi gerekliliğini

detaylı bir şekilde beyan edilmektedir. Bununla birlikte Polivenov'un yazıları, bu dönemin düşünce yapısını öğrenme fırsatı verecektir (Polivanov, 1927: 36-57).

Ancak bu yazıdadüşününürün “Türkmen dilini yaşatmak, onu ilerletmek, genişletmek, gerçek devlet dili seviyesine çıkarmak” diye ifadelerinin yer aldığı “Tüm Okullarımızda mı veya Sadece Orta Mekteplerimizde mi? Hangi Dil ile Okutmak Konusu” adıyla 1926 senesinde yayınladığı makalesi bağlamındaki görüşleri açıklanmaya çalışılacaktır.

B. Türkmen Dili Mücadelesi

Geldiyev Türkmen dilinin devlet dili olmasını “Tüm Okullarımızda mı veya Sadece Orta Mekteplerimizde mi? Hangi Dil ile Okutmak Konusu” adlı makalesinde açıklamaktadır. Bu makaledeki görüşleri ve düşünceleri Türkmen tarihi bakımından önemi haizdir. Dönemin tartışmalı konularına millî bir bakış açısı getiren makalelerinden biridir.

Geldiyev bu makalesini yazma gereğini şöyle açıklamaktadır: “Bu yazı, Sayın Kümüş Ali Börüyev’in Türkmenistan’da Rus dilinde yayınlanan “Türkmenistan kıvılcımı” (Туркменская Искра) gazetesinin 78. sayısında “О языке средней школы (в порядке обсуждения)” / “Ortaokulun dil konusu (tartışma usulüyle)” adıyla yazan makalesine cevap olarak kaleme alındı” (Geldiyev, 1926).

Geldiyev bu konuyu temelden açıklamaya girişmesini anladığı kadar açıklamaya çalışacağını beyan ederek savunmaya başlıyor. Makalede açıklanmaya ve savunulmaya çalışılan konuyu, üç ana başlık altında toplamak mümkün.

1. Türkmen Dili Üzerinde Tartışmalar

İlk olarak dönemin Türkmen dili üzerindeki yapılan çalışmalarının tutumunu beyan etmektedir. Özellikle Türkmen dili üzerinde her türlü olumsuz yaklaşımla ele alındığını açıkça göstermektedir. Bu meyanda, Türkmen dilinin yetersizliğini göstermek adına değişik çalışmaların, yayınların olduğunu açıklamaktadır. Bunların sonuncusu ise, birlikte çalışma yürüttüğü dönemin yazarlarından Kümüş Ali Börüyev tarafından “О языке средней школы (в порядке обсуждения)” / “Ortaokulun dil konusu (tartışma usulüyle)” / adlı makalesi olduğunu beyan etmektedir (Börüyev, 1926).

Kümüş Ali Börüyev’in makalede savunduğu görüşü, Türkmenler arasında destekleyenin olmadığını görmek imkânı vardır. Nitekim Geldiyev, makaleye cevap niteliğinde yazdığı yazısında genel Türkmen yazarlarının bu konuda ayrı görüş benimsediklerini ifade etmektedir. Bu görüş ise, milletin ana dili olan Türkmen dilinde olmasıdır. Genel olarak Türkmenlerin yabancı bir dilde okutma konusuna sıcak bakmadıklarını açıklamaya çalışmaktadır. Ancak Rusça okutulmasını öneren Türkmen yazarlarında Batı (Rus) düşüncesinin Türkmen tarafından dile getirilmesi şeklinde olduğu izlenimini vermektedir. Bununla birlikte dönemin yönetimde olan yazarlarının çoğunda Türkmen bilincinin yokluğu veya zayıflığından da kaynaklandığını söylenebilir. Nitekim onların çoğunun zamanında Rus ailelerde veya okullarında yetiştiğini görülebilir (Durdıyev, 1970).

Tüm bu tartışmalara rağmen, Türkmen topraklarında düzenli bir eğitim – öğretimin gerekliliğinden bahsetmektedir. Nitekim yazar ilk olarak eğitim ve öğretimin toplu olarak yapıldığı ilkokulun zorunluluğu açıklamaktadır. Eğer düzenli bir ilkokulu olmayan milletin, kapsamlı ve yeterli ortaokulu olmasının imkânsızlığını tarihin açık gösterdiğini beyan etmektedir. Bu bağlamda milletin ana dilinin önemini gerekli olduğu savını tekrarlamaktadır. Çünkü Geldiyev dil konusunun millet için ana dilinin önemini açıklamaktadır. Çünkü dilin sosyal bir hadise olduğunu ifade etmektedir. Bu da milletin sosyal oluşumuyla bilincinin eşit olduğunu tarihin gösterdiğini açıklamaktadır.

Aynı şekilde yazar her bir şeyi değerlendirildiğinde onun şartlarına göre ele alınmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı Türkmen dilini kendi koşullarında değerlendirilmesi doğru olacağını açıklamaktadır. Zaten o dönemde Türkmen’in toplumsal

yapısıyla, Moskova ve London'un sosyal yapısıyla aynı olmadığını açıklamaktadır. Aynı durumun, sosyal yapısında olduğu gibi, okul konusunda da olduğunu açık ifade etmektedir. Bu sebeple “Türkmen okulundan ve entelektüelinden aynı şeyi talep edebilir miyiz” diye sormakta ve ona bin defa hayır diyerek cevap vermektedir. Kısacası Türkmencenin bilim dili olup olmadığını sorgulamaktadır. Bunun da imkânsız olmadığı savını ileri sürmektedir. Çünkü Türkmencenin gelişmesi halinde bilim dili olacağını tarihe atıfta bulunarak açıklamak istemektedir. Bundan dolayı Rusça okutulmasının gerekli olmadığını savunmaktadır.

2. Neden Yabancı Dilde (Rus) Eğitime Karşı

Geldiyev, Kümüş Ali Böriyev'in ifade ettiği sebeplerden dolayı ortaokullarda Rusça okutmak gerekli ise, aynı şekilde ilkokullarımızda da Rusça okutulmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü ilkokullarda da, kitap ve öğretmen yoktur. Sayın Böriyev'in de teklifini geri çekmesi gerekli olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Geldiyev'e göre gerçek bir nedene dayanmayan iddialardan oluşmaktadır. Yazar bundan dolayı, “Ben bu makalemin adına “Bütün okullarımızda mı veya sadece orta mekteplerimizde- mi? Hangi dil ile okutmak meselesi” diye isimlendirdim” diye açıklama yapmaktadır (Geldiyev, 1926: 5).

Geldiyev, makalesinde dönemde bazı yazarlar tarafından dile getirilen, ortaokullarda yabancı (Rusça) bir dilde okutmanın ilerleme olacağını söylediklerini belirtmektedir. Buna şöyle cevap vermektedir: “Yene tekrar ifade ediyorum. Arkadaşlarımız, ortaokulu ortaya çıkarmakta olan şeyin – sağlam kurulan ilkokul olduğunu hatırlardan çıkarmasınlar”. Düzenli bir ilkokulu olmayanın kurallı ortaokulunun da olmayacağını tekrar hatırlatmak gerekir. Bunun sadece kitap ve öğretmen yokluğundan değil, hazır olan öğrencinin de bulunmadığını hesaba katmanın gerekli olduğunu söylemektedir. Buna göre de Rusça, İngilizce okutsanız da “tam anlamda Türkmen ortaokulu olmayacaktır”. Çünkü dil, kitap, daha da önemlisi onu anlayacak zihnin hazırlamak konusu ise, tamamen başka bir mevzudur. Bu sebeple “Türkmen dilinin [üzerini] çizmenin anlamı yoktur” diye açıklamaktadır (Geldiyev, 1926: 6). Rusça okutmanın gerekli olmadığını nedenlerini açıklamaktadır.

- **Kitap ve öğretmen olmaması:** Geldiyev tarihi sebeplere göre, Türkmenler arasında kitap ve öğretmen değil, aynı zamanda ortaokula hazırlanan bir öğrenci sınıfı da yoktur. Buna rağmen Türkmen yiğitlerinden ve diğer Avrupalı dostlarımızdan “Kitap yok, öğretmen yok... bilen kimse yok” bahanesi ile “kurumlarda ve okullarda Rus ve başka bir dil ile yürütmek olmayacak” demeleri – kendilerini ve halkı aldatmak, demektir.” diyerek toparlamaktadır (Geldiyev, 1926: 4). İlkokul, ortaokul ve diğer eğitim olanakları şimdilik olması da imkân dâhilinde olmadığını ifade etmektedir. Ancak ilkokul, ortaokul, öğretmen, öğrenci kitap ve diğerlerine kendi dinamizminde gerçekleşmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir.

- **Geçici Yabancı Dil kullanımı:** Geldiyev geçici olarak yabancı bir dili kabul etmenin tam bir çelişki olduğunu defalarca belirtmektedir. Bunun üzerine “dilim [üzerinde] çalışılmamış” diyerek yabancı bir dili geçici olarak kabul etmek tarihte görülmüş bir vaka olmadığını zikretmektedir. Aynı şekilde halk arasında Türkmen dili, geçici olarak resmi yazışmalar başta olmak üzere okul ve yönetimde yabancı bir dili kullanmak ve bu arada Türkmenceyi ilerletmeyi ve yüksek düzeye gelmesini ümit etmeyi “el açıp yatmak” olarak tarif etmektedir (Geldiyev, 1926: 6-7).

- **Rusça isteklilik:** Türkmen gençlerin Rusçaya istekli olmasının nedenini Rusya İmparatorluğu zamanında Rusça bilenlerin yönetimde daha iyi yerlerde çalışmasından dolayı olduğunu açıklamaktadır. Onların ayrıcalıklı ve özel haklarının olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Eğer dönemde Türkmence yönetimde önemli olduğunda bu nedenin de gerekçesi kendiliğinden kalkacağıdır (Geldiyev, 1926: 7).

- **Yabancı Dilin Önemi:** veya **Avrupa Medeniyetin kazanımlarından faydalanma:** Rus dilini kabul etmenin nedenlerinden biri de yabancı dilin önemi Avrupa medeniyetinin kazanımlarından hızlı bir şekilde yararlanmak olarak açıklanmaktadır. Yazar bu konuya

yaklaşımı olumludur. Gerçekten insanlık adına yapılan şeylerin kendi halkına faydasına sunmak önemli bir edimdir. Ancak bunun için Türkmen dilini kaldırıp, Rusça okutmaya gerek olmadığını, zaten 4. sınıftan itibaren özel ve ayrı bir ders olarak okutulmakta olduğunu açıklamaktadır (Geldiyev, 1926: 7). Ayrıca Rus dilinde de daha gelişmiş olan, İngiliz, Alman, Fransız dillerinde okutmanın yararlı olacağını belirtmektedir ve gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Geldiyev, 1926: 9).

- **Rusçanın Uluslararası olması:** Rus dilinin kabul edilmesinin nedenlerinden biri de uluslararası olmasıdır. Ancak yazar uluslararası bir dil olma yolunda olduğunu ifade etmektedir. Yazarın dönemi itibara alındığında konu kendiliğinde aydınlaşmaktadır (Geldiyev, 1926: 7-8).

- **İnkılap Dili:** Yazar Rus dilinin inkılap dili olarak lanse edilmesine de karşıdır. Çünkü inkılabı sadece Ruslar değil, diğer milletlerin de katıldığını açıklamaktadır. Ondandır dolayı Rus dilinin inkılabın dili olarak dayatılmasının bir anlamının olmadığını ifade etmektedir (Geldiyev, 1926: 8).

- **Uluslararası Kelimeler:** Yazar Rus dilinin zengin bir birikime sahip olduğunu itiraf etmektedir. Ancak çok sayıda dilde hemen hemen aynı biçimde ve anlamda var olan kelimeler olan “Uluslararası kelimeler” konusuna gelindiğinde ise, “Türkmen dilinde kapısı açıktır” diye yanıtlamaktadır (Geldiyev, 1926: 8). Bunun için Rusçayı kabul etmeye gerek olmadığını savunmaktadır.

- **Dilbilimsel:** Rus dilinde okutulması gerekli kılan nedenlerden biri de Rus dilinin dilbilim kurallarının daha kullanışlı olduğunu ifade etmektedirler. Yazar Türkmen dilinde aynı kullanışa sahip olduğunu açıklamaktadır. Nitekim bu konuda dilcilerin kanaatinin olduğunu da özellikle belirtmektedir (Geldiyev, 1926: 8).

- **Özgün Şive:** Türkmen şivesinin özgün kalması için diğer şivelerden etkilenmesinden dolayı Rusça okutulmasının gerekli olduğunu ileri sürülmüştür. Ancak bunun yolu bu olmadığını açıkça ifade etmektedir (Geldiyev, 1926: 9). Bu tür yaklaşımlar, Türkmen şivesinin özgünlüğünün korunması bir tarafa, onun tamamen ortadan kaldırmak olduğunu açıklamıştır. Gerçekten şivelerin birine doğal olmayan bir yolla etki edeceği ilgili olarak bir bilgisinin olmadığını açıkça ifade etmektedir. Ancak doğal olmayan yolla etki etme durumu olduğunda ise, bunun başka türlü bir çalışma olduğunu açıklamaktadır. Bu yüzde, 10 – 15 sene Türkmen ortaokullarında temelden yabancı olan Rus dili gibi bir dilde eğitimin ise tamamen başka bir konu olduğunu açıklamaktadır (Geldiyev, 1926: 9).

Ayrıca Geldiyev Türkmen topraklarında ikamet eden yabancıların Türkmence öğrenmeleri yolunda çalışmalar yapmıştır. Geldiyev sadece Türkmenistan’da Rusça eğitime karşı çıkmakla kalmamış, aynı zamanda yabancıların da (Rusların da) Türkmen dilini öğrenmesi için 1926 yılında Aşkabat’ta “Rus mekteplerinde de Ruslar için açılan vakitli kurslarda Türkmen dilini öğretmek için canlı konuşma dersleri (Birinci Kitap)” (Orus mekteplerinde hem oruslar için açılan vakitli kurslarda Türkmen dilini öğrenmek için canlı sözleşiş sapakları) adıyla eser yayınlamıştır (Geldiyev,). Çünkü yazar Türkmen dilinin devlet dili olmasını ve bu yönde çalışmalar yapılmasının gerekli olduğunu söylemektedir.

3. Türkmen Dilinin İlerlemesi

Geldiyev bu makalesinde, Türkmen dilinin ilerlemesi, özellikle de devlet dili olması kaçınılmaz olduğuyla ilgili olarak görüşlerini açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Türkmen dilinin kendisinde bir eksikliğin olmadığını ifade etmektedir. Ancak bunun üzerinde gereği kadar düşünülmeyeceğini, çalışılmadığını da ayrıca belirtmektedir. Rus dilinin veya her hangi bir dilin geçirdiği ilerle/t/me sürecinde, Türkmen dilinin de geçmiş olsaydı, daha ileri bir düzeyde olacağı savını kanıtlamaya çalışmaktadır. Ancak Türkmen dilinin böyle bir süreçten geçmesi için gerekli ortam ve koşulun oluşmadığı gibi, “bu dili al, ine o dili al” diye ifadelerle zaman kaybının olduğunu da ayrıca belirtmektedir (Geldiyev, 1926: 8).

Yazar, “Türkmen ve Avrupalı dostlarımız”, 5- 10 sene içerisinde Türkmen dilini sağlam ve düzenli bir şekilde ortaya çıkarmanın önemli olduğu itiraf etmektedirler. Bununla beraber Türkmen dilini yaşatmak, ilerletmek gerekli olduğunu da ifade etmekle birlikte Türkmen dilinin devlet dili seviyesine çıkarmanın da zorunlu olduğunu açıklanmaktadır. Bunun sonucu olarak “hâsılı gerçek Türkmen Cumhuriyeti oluşturmak gerekli diye bilmekte olsalar” durum değişik olurdu demektedir. Nitekim bir başkası tarafından hazırlanıp verilmeyeceğine göre, Türkmen dilinde kendi sosyal hayat yapısının doğal akışı ve ilerleyişi ile beraber, “dilimiz de, okulumuz da kitabımız da, öğretmen ve öğrencimiz de, tümü de yetişerek” seviyeye ulaşacağını açıklamaktadır. Türkmen dilini, okulunu bulunduğu dönem ve ortam koşulları dışında değerlendirmeye girerek zaman harcamaya gerek olmadığını açıklamaktadır. Zaten bunun Türkmençe ifade ile “buz üzerinde toz aramak” olduğunu beyan etmektedir (Geldiyev, 1926: 10).

Geldiyev'in savunması Türkmençeyi devlet dili yapmanın gerekli olduğuna dair bir çıkıştır. Yazar sadece kağıt üzerinde veya günlük kullanımda değil, belki çalışma hayatında yürüterek, gerçek devlet dili olması yolunda ilerlemek gerektiğini açıklamaktadır. Ancak bunu kendi dinamizmi ile yapılmasının gerekli olduğunu savını iler sürmektedir. Bunun imkân dâhilinde olduğunu ifade etmektedir. Ancak ilkökul, ortaokul, öğretmen, öğrenci kitap ve diğerlerine kendi dinamizminde gerçekleşmesi gerekli olduğunu açıklamaktadır. Sosyal yapıya, bilince ve düşünceye uygun, doğal bir yol ile yeten Türkmen ortaokulu gerekli olduğunu beyan etmektedir. Bu sebeple ondan fazlasını istemek ise, gerçekçi olmamaktadır. Dönemin sert olmayan gidişatı, ilerleyişi doğal bir çizgi olduğunu açıklamaktadır. (Geldiyev, 1926: 4-5). Türkmen dili devlet dili seviyesine nasıl yükselebilir. İlk olarak:

- **Paralel şivelerden faydalanma:** Türk boyların ayrı ayrı şivelerden paralel olanları kendi aralarında faydalanma konusuna önemli olduğunu vurgulamaktadır. Türk boyları şivede paralel olanları kendi aralarında edebiyatlarını birkaç yıl içinde birleştirmek, bilinç – bilim yolunda güç toplayarak ilerlemek konusu önemlidir. Yazar paralel şivelerden faydalanmak konusuna kelime bazında olduğu söylenebilir. Türk dilinin kelime zenginliği dikkat çekmekte olduğu açıklamak mümkündür.

- **Yabancı kelimeleri atmak:** Türk boyları paralel olan şiveleri birbirinin yazı ve edebiyatını kabul etmek yolu ile olmayıp, Türkçe olmayan kelimeleri atmak ve kendi paralelinde olan şivedengerekli kelimeleri almak ve yakın mesafedekileri saklamak yolları ile gerçekleştirmeli olduğunu açıklamaktadır (Geldiyev, 1926: 12). Yazar Türkmen dilinden yabancı kelimeleri atmak ifadesinin altında yatan düşüncüyü Türk şivelerinde olan kelimeleri tercih etmek olduğu görülebilir. Diğer bir ifade ile Türk boylarının ortak kullanıldığı kelimelerin seçilmesine önem vermektedir. Bu adım gerçekleştirildiği zaman Türk şivelerin kendi aralarındaki ilişkilerin sağlanacağını düşünmekte olduğu söylenebilir. Bununla beraber Türkmen dilinin yabancı dillerinin boyunduruğu altından kurtarmak olduğu yadsınamaz.

- **Dilbilgisi Birliği:** Türk boyları paralel olan şiveleri biri birini yazı ve edebiyatını kabul etmek yolu ile olmayıp, Türkçe olmayan kelimeleri atmak ve kendi paralelinde olan şiveden kelimeleri almak ve yakın mesafe saklamakla, özellikle de dilbilgisinin temel kurallarda birleşerek kullanmak yolları ile gerçekleştirmeli olduğunu açıklamaktadır (Geldiyev, 1926: 12). Türk dillerin aynı dilbilgisi geliştirmeli ve kullanılmalıdır. Bu da Türk dillerinde aynı tümce yapılarını muhafaza etmektir. Bunun yanı sıra her şive has ve ortak sözleri kullanılmalıdır. Yazar dilbilgisinin birliğinden tümce yapısı göz önünde tutmakta olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Türk boyları arasında ortak kelimelerin kullanılmasıyla birlikte tümce yapısının da aynı olmasını dile getirmektedir.

İlk bakışta, Türkmenlik tamamen etnik bir düzlemde yerleşiyor gibi görünmektedir. Ancak fazla kestirme bir tutum olacaktır. Çünkü Geldiyev, Türkmen dilini ilerletmek gayesiyle açıkladığı temel prensipleri, daha önceden genel anlamda geliştirmeye çalışan Türk oğullarının olduğunu açıklamaktadır. Nitekim bu meyanda, zamanesinin Türkmenistan'da yayınlanan

yayında “Ulu Türk Yazıcısını Yatlama” adıyla ölüm yıldönümü hatırlanan İsmail Gaspıralı gibi Türk aydınları tarafından XIX. yüzyılın sonlarına doğru başlayarak ilerlemekte olan bir konu olduğunu dile getirmektedir. Türk aydınları tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan bu konuda bazı tartışmaların olduğunu altını çizmiştir. Ancak bu asıl konu üzerinde tartışma olmayıp, metodu üzerine olduğunu açıklamaktadır (Geldiyev, 1926: 11). Geldiyev konuda düşüncesinin aynı olduğunu ve onu elinden geldiği kadar destekleyeceğini açıkça ifade etmektedir (Geldiyev, 1926: 12).

Bu Türk tarihi, dili bakımından da önemli konulardan biridir. Aynı şekilde günümüz açısından da geliştirilmesi gereken konulardan biri olduğu belirtilmektedir. Ancak yazar makalesini sonucunda, bu tür düşünceleri savunanların karşısına mutlaka siyaset ile karşı çıkılacağını ifade etmektedir. Gerçekten bunu gerçekleştirmeye kalmak Pantürkizm’i ihya etmek olarak düşünüldüğünü altını çizmiştir. Ayrıca bu konunun ideolojiye kurban edildiğini beyan etmiştir (Geldiyev, 1926: 11). Geldiyev kendisi de böyle bir edimin, Pantürkist olarak nitelendirileceğini belirtmektedir. Ancak bunu “eski silah ile yeni savaş meydanına çıkmak” olarak betimlemektedir (Geldiyev, 1926: 12).

Sonuç

Türk dünyasında söylem birliğinin oluşturulması gerçekten önemlidir. Bunun gerçekleşebilmesi için ilk adımlardan biri olarak bilincin oluşturulmasıdır. Ertuğrul oğlu Osman ile başlayan Sultan II. Abdulhamid ile tamamlanan Osmanlı sonrası tarih bilincin, Divânu Lügati’t-Türk ile zirveye ulaşan Türk dili bilincinin ihya edilmesi gereklidir. Bu Türk boylarının her bir ferдинin kalıbında yaşamaktadır. Türk Dünyası ülkelerinin sahip oldukları tarihsel ve kültürel birikimin canlı tutabilme adına bu bilincin geliştirilmesi, daha doğrusu kurumsallaştırma gereklidir. Çünkü kurumsallaştırma, işbirliğinin ve aynı yönde çalışmanın ilk şartlarından biridir. Bu aynı ortamda, koşulda yürütülmesinin iletişiminin sağlayacak olan ise, ortak kullanabileceği bir dilin olmasıdır. Bununla beraber şivelerinde özen ile korunması da ayrı bir zenginliktir. Ancak bu durumun sağlam bir zemine oturtulması çok önemlidir. Bu konuda Geldiyev’in 1926 yılında söyledikleri ayrı bir önem arz etmektedir.

Geldiyev’in SSCB’nin ilk yıllarında gerçekleştirdiği Türkmen dili mücadelesi tarihi büyük bir önemi haizdir. Türkmen şivesinde var olan bir dil özelliğinin korunması ve ilerletilmesi gerekliliği savı kanıtsamadır. Bu mücadele gerçekten yürütülmesi zor olan bir dönemde ve zeminde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Nitekim bir tarafta tarihten devam eden geleneksel düşünceye, diğer taraftan da yönetimin benimsediği ideolojiye karşı ayakta tutmaya çalışmaktadır. Geldiyev’in savunması Türkmenceyi devlet dili yapmanın gerekli olduğuna dair bir çıkıştır. Çünkü insan dil yetisi çevresinde iletişim etkinliği gerçekleştirebilir. Bundan dolayı yazar sadece günlük kullanımda değil, belki yönetimde yürüterek gerçek devlet dili olması yolunda ilerlemek gerektiğini açıklamaktadır. Ancak bunu kendi dinamizmi ile yapılmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Geldiyev’in görüşleri ve önerileri hala gündemde olduğunu görülebilir.

Kaynakça

AŞYROW, T. ve MUHAMMEDOW G. (2014). Magtymgulynyň Şygyrlary Türkü Dilleriň Nusgasydyr. *Türkmen Ruhunuň Almaz Täji (Magtymguly Pyrafyňyň 290 ýyllygyna bagyşlanan makalalar ýygnyndysy)*. A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy. s. 226-232.

BÖRÜYEV, K. A. (1926). О языке средней школы (в порядке обсуждения). *Туркменская искра*, № 78.

DURDIYEV, T. (1970), *Iz Galdıran Ömürler (Türkmenistan’ın Köne Partiya – Döwlet İşgarleri)*. Aşgabat: “Türkmenistan” neşriyatı.

GELDİYEV, M. ve ALPAROV, G. (1924). *Dil Sapağı. 1-nci bölüm*. Taşkent.

- GELDİYEV, M. ve ALPAROV, G. (1924). *Elipbiy, 1-nci yola basılışı*. Taşkent.
- GELDİYEV, M. ve ALPAROV, G. (1925). *Ulular okuv-yazuv öğretmek için sapaklar*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. - ALPAROV, G. (1925). *Ululara okuv – yazuv öğretmek için sapaklar*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. ve ALPAROV, G. (1926). *Dil Sapaklığı. 3-nci yola basılışı*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. ve ALPAROV, G. (1926). *Dil Sapaklığı*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. ve ALPAROV, G. (1926). *Dil Sapaklığı*. Taşkent.
- GELDİYEV, M. ve ALPAROV, G. (1926). *Elipbiy, 3-nci yola basılışı*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. ve ALPAROV, G. (1929). *Türkmen Dilinin Grammatikası, Sarf, Nahuv (Latin Alfabesinde)*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. ve ALPAROV, G. (1929). *Türkmen Dilinin Grammatikası*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. ve BÖRİYEV, K. A. (1927). *Latin harpı esasında düzilen Türkmen eliipbiisi*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. ve BÖRİYEV, K. A. (1928). *Latin harpı esasında düzilen Türkmen eliipbiisi*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. (1925). *Başlangıç Mekdepde Ene Dili hem (Programma)*. Aşkabat: Türkmenistan Devlet neşiryatı.
- GELDİYEV, M. (1925). *Makal ve Matallar Yığındısı (Babalar Sözi)*, Poltoratsk.
- GELDİYEV, M. (1926). Bütün Mekteplerimizdemi, ya ki Yeke Bir Orta Mekteplerimizdemi? Haysi Dil Bilen Okutmak Meselesi” (Çekişme yolu bilen). *Türkmenistan*, 670/71.
- GELDİYEV, M. (1927). *Latin harpı esasında düzilen Türkmen eliipbiisi*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. (1928). *Dayhaan eliipbiisi*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. (1928). *Latin harpı esasında düzilen Türkmen eliipbiisi*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. (1929). *Dayhaan eliipbiisi: 2-nci yoola basılışı*. Aşkabat.
- GELDİYEV, M. (1930). *Dayhan eliipbisi: 3-nci yola basılışı*. Aşkabat.
- Obraz Zakaspiskoy Oblasti (1886 – 1914 yıllar arası içermektedir)*.
- POLİVANOV, Y. D. (1927). *Revolyutsiya i literaturnıye yazıki Soyuzı SSR. Revolyutsionny Vostok*. Moskova. № 1. s. 36-57.
- Saparmırat Türkmenbaşı (2001), *Ruhnama*. Aşkabat.
- TAÇMIRADOV, T. (1974). Bayrı Magarıfçı, Görnükli Dilçi. *Türkmenistan SSR İlimlar Akademiyasının Habarları: Cemiyetçilik İlimlerin Seriyası*, Aşkabat. № 2. s. 56-64.
- TOGAN, Z. V. (2012). *Hatıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri*, 2. Baskı. Ankara.